2.3.1 - Student centric methods, such as experiential learning, participative learning and problem solving methodologies are used for enhancing learning experiences

University of Mumbai

Konkan Unnati Mitra Mandal's

Vasantrao Naik College of Arts and Commerce

Murud janjira, Dist. Raigad – 402401, Maharashtra, India

Affiliated To Mumbai University

CERTIFICATE

This is to certify that Miss **Afifa Ismail Dhanse** as worked and duly completed her Project Work for the Degree of Master in Arts under the faculty of Arts. Her Project entitled, **"Dr Muzammil Sirkhot (Kokan ka Numainda Qalam kar)"** under my supervision.

I further certify that the entire work has been done by the learner under my guidance and that no part of it has been submitted previously for any Degree or Diploma any University. It is her own work and fact reported by Her personal findings and investigations.

Date of submission
Signature of
18-03-2023
Professor

RAIGAD

Name and

Guiding

شعبہ اردو ممبئی یونیورسٹی

ڈاکٹر مزمل سرکھوت

(کوکن کا نمائندہ قلم کار)

مقالہ برائے اردو ایم۔اے ڈگری

مقالہ نگار

عفیفہ اسماعیل دھنسے

نگراں
ڈاکٹر سیما ناہید
شعبہ اردو

وسنت راؤ نائیک کالج آف آرٹس و کامرس

مروڈ جنجیرہ، ضلع رائیگڈھ

تعلیمی سال: ۲۰۲۳ - ۲۰۲۲

University of Mumbai

Mitra Mandal's

Konkan Unnati

Vasantrao Naik College of Arts and Commerce

Murud janjira, Dist. Raigad – 402401, Maharashtra, India

Affiliated To Mumbai University

CERTIFICATE

This is to certify that Miss **Ambreen Ismail Dhanse** as worked

and duly completed her Project Work for the Degree of Master in Arts under the faculty of Arts. Her Project entitled, **"Qalam ki Nawab Dr Sadiqua Nawab Saher"** under my supervision.

I further certify that the entire work has been done by the learner under my guidance and that no part of it has been submitted any Degree or Diploma any University. It is her own work and fact reported by Her personal findings and investigations.

Date of submission
Signature of 18-03-2023

RAIGAD

Name and

Professor

Guiding

MUMBAI UNIVERSITY

Kokan Unnati Mitra Mandal's
Vasantrao Naik College of Arts and Commerce
Murud Janjira, Dist Raigad- 402401, Maharashtra, India
Affiliated to Mumbai University

CERTIFICATE

This is to certify that **Miss. Humaira Anis Banderkar** has worked completed her project work for the **Degree of Master** in **Arts** under t of Arts. Her project entitled, **"Pitras Bukhari Shakhsiyat aur Khidmat"** under my supervision.

I further certify that the entire work has been done by the learner guidance and that no part of it has been submitted previously for any Diploma any University. It is her own work and fact reported by her finding and investigations.

Date of Submission
18-03-2023

V. N. COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

Name and Si
Guiding Pro

کوکن انتی متر منڈل

وسنت راؤ نائک کالج آف آرٹس و کامرس

مروڈ جنجیرہ, ضلع رائیگڈھ

نام : عنبرین اسماعیل دھنسے

کلاس : ایم-اے سال دوم

رول نمبر : ۳۰۵۱

عنوان : قلم کی نواب :

ڈاکٹر صادقہ نواب سحرؔ

انچارج پروفیسر : ڈاکٹر سیما ناہید

ممبی یونیورسٹی شعبہ اردو

کوکن انتی متر منڈل

وسنت راؤ نائک کالج آف آرٹس و کامرس
مروڈ جنجیرہ, ضلع رائیگڈھ

نام: عفیفہ اسماعیل دھنسے

کلاس: ایم اے- سال دوم

رول نمبر:۳۰۵۲

عنوان:ڈاکٹر مزمل سرکھوت
(کوکن کا نمائندہ قلم کار)

انچارج پروفیسر: ڈاکٹر سیما ناہید

ممبی یونیورسٹی' شعبہ اردو

VASANTRAO NAIK COLLEGE OF
ARTS & COMMERCE
MURUD JANJIRA, DIST. RAIGAD
PIN 402 401

Notice

Department of History

All M.A., Part II Students are hereby informed that for the semester IV all students have to work on Research Project based course. Every learner shall choose one Research Project independently. The project based course will be in the form of a dissertation based on a live project and will submit assigned research project to the Department. Each dissertation course will carry 10 credits. Students failing to submit Dissertation and Presentation students will be accountable for their academic loss.

The criteria for evaluation will be as follows:

1. The final dissertation will be evaluated out of 75 marks by the guide.

2. 10 marks for the quality of presentation

3. 15 marks for answers to questions

4. The final dissertation will have a word limit of 5000-8000 words and will be typed in one and a half spacing on one side of the paper.

5. The student will submit a bound hard copy of the dissertation to the Department in given Time during the fourth semester, along with a soft copy on a CD/DVD.

Following will be Schedule for the Project Work

Sr. No.	Particular	Date	Time
1.	Selection and Finalize Project Topic	Up to 28.02..2023	10.00am. to 12.00 am
2.	Submission of Synopsis	Up to 11 .03.2023	10.00am. to 12.00 am
3.	Writing and Typing of Project	Up to 18 .03.2023	-----------
4.	Correction, Proof reading and Book-Binding	Up to 25.03.2023	----------
5.	Submission of Project	Up to 03.04.2023	10.00am. to 12.00 am
6.	Presentation & Open Viva	Up to 18.04.2023	10.00 am to 01.pm
7.	Submission of Research project To the University	Up to 24.04.2023	--------

Date: 21.02.2023

Head, Department of History

MURUD JANJIRA COLLEGE RAIGAD

Principal
PRINCIPAL
KUMM'S VASANTRAO NAIK
COLLEGE OF ARTS & COMMERCE
MURUD-JANJIRA

" मुरुड तालुक्यातील बौद्ध समाज "

✠✠ मुंबई विद्यापीठ ✠✠

मानव्यशास्त्र विद्याशाखा अंतर्गत इतिहास विषय

एम. ए. कला द्वितीय वर्षासाठी
प्रकल्प सादर

❋❋ सादरकर्ता ❋❋

कु. मयुरेश पांडुरंग भुरे
(रोल नं. ४०५१)
वसंतराव नाईक कॉलेज,
मुरुड-जंजिरा, जि. रायगड - ४०२४०१

✠✠ मार्गदर्शक ✠✠

डॉ. एस. एल. म्हात्रे
(सहाय्यक प्राध्यापक)
वसंतराव नाईक कॉलेज,
मुरुड-जंजिरा, जि. रायगड – ४०२४०१

COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

" मुरुड तालुक्यातील बौद्ध समाज "

✠✠ मुंबई विद्यापीठ ✠✠

मानव्यशास्त्र विद्याशाखा अंतर्गत इतिहास विषय

एम. ए. कला द्वितीय वर्षासाठी
प्रकल्प सादर

❋❋ सादरकर्ता ❋❋

कु. मयुरेश पांडुरंग भुरे
(रोल नं. ४०५१)
वसंतराव नाईक कॉलेज,
मुरुड-जंजिरा, जि. रायगड - ४०२४०१

✠✠ मार्गदर्शक ✠✠

डॉ. एस. एल. म्हात्रे
(सहाय्यक प्राध्यापक)
वसंतराव नाईक कॉलेज,
मुरुड-जंजिरा, जि. रायगड – ४०२४०१

V.N. COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

मानव्यशास्त्र विद्याशाखा अंतर्गत इतिहास विषय

एम. ए. कला द्वितीय वर्षासाठी
प्रकल्प सादर

प्रकल्पाचे नाव :- मुरुड तालुक्यातील बौद्ध समाज.

सादरकर्त्याचे नाव :- कु. मयुरेश पांडुरंग भुरे
(रोल नं. ४०५१)
वसंतराव नाईक कॉलेज,मुरुड-
जंजिरा, जि. रायगड - ४०२४०१.

मार्गदर्शक :- डॉ. एस. एल. म्हात्रे (सहाय्यक प्राध्यापक)
वसंतराव नाईक कॉलेज, मुरुड-जंजिरा,
जि. रायगड - ४०२४०१.

संशोधनाचे ठिकाण :- इतिहास विभाग.
वसंतराव नाईक कॉलेज
मुरुड-जंजिरा, जि. रायगड-४०२४०१.

M.P. Bhure
सादरकर्त्याची सही

मार्गदर्शकाची सही

दिनांक :- 02/04/2023
ठिकाण :- मुरुड-जंजिरा

उपप्राचार्य
डॉ. व्ही. बी. चव्हाण

V.N. COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

❋❋ प्रतिज्ञापत्र ❋❋

(नियम ७७० नुसार)

विद्यापीठाच्या ७७० व्या नियमानुसार मी असे प्रतिज्ञापुर्वक जाहीर करतो की, **"मुरुड तालुक्यातील बौद्ध समाज"** हा एम. ए. द्वितीय वर्ष कला पदवीसाठी सादर केलेला प्रकल्प मी वसंतराव नाईक महाविद्यालयाचे सहाय्यक प्राध्यापक डॉ. एस्. एल्. म्हात्रे, इतिहास विभाग यांच्या मार्गदर्शनाखाली केला आहे. हा प्रकल्प किंवा यातील कोणताही भाग अन्य कोणत्याही विद्यापीठातील कोणत्याही पदवीसाठी सादर केलेला नाही. संदर्भासाठी वापरलेल्या पुस्तकांचा आणि काही वेबसाईटचे उल्लेख संदर्भसुचीमध्ये केलेला आहे.

M.P. Bhure.
सादरकर्त्याची सही
(कु. मयुरेश पांडुरंग भुरे)

स्थळ :- मुरुड-जंजिरा

दिनांक :- 02/04/2023

मार्गदर्शकाची सही
डॉ. एस. एल. म्हात्रे
(सहाय्यक प्राध्यापक)
वसंतराव नाईक कॉलेज,
मुरुड-जंजिरा, जि. रायगड-४०२४०१.

❋❋अनुक्रमणिका ❋❋

अ.क्र.	प्रकरणाचे नाव	पान क्रमांक
१	प्रस्तावना	१-३
२	गृहीतके	४
३	उद्दिष्ट्ये	५
४	भारतातील बौद्ध धर्माचा उदय	६-१२
५	हिंदू धर्मात अस्पृश्य समाजाला दिली जाणारी वागणूक	१३-१७
६	दलित चळवळीतील डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे योगदान	१८-२४
७	नवबौद्ध	२५-२८
८	मुरुड तालुक्यातील बौद्ध समाज	२९-३७
९	बौद्ध समाजातील सण-उत्सव,विशेष दिन	३८-४६
१०	बौद्ध समाजातील विवाह पद्धती	४७-६०
११	सारांश	६१
१२	निष्कर्ष	६२-६३
१३	संदर्भ सुची	६४

V.N. COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

** प्रस्तावना **

भारतीय समाज हा जातीवाचक आहे. एक जात व साडेबारा पोटजाती अशा हजारो जातींच्या जंजाळात हिंदू समाजाला हजारो वर्षांपासून जाणीवपुर्वक अडकवून ठेवण्यात आलेले आहे. या जाती ऐवढ्या घट्ट आहेत की भगवान गौतम बुध्दानंतर परिवर्तनाची मोठी चळवळ सुध्दा येथे यशस्वी ठरू शकली नाही. अर्वाचीन काळात पहिला धक्का महात्मा फुलें यांनी दिला. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी तर सामाजिक चळवळीत क्रांतीच घडविली. शतकानुशतके अंधारात राहणाऱ्या कोट्यावधी बांधवांना त्यांनी प्रकाशाच्या वाटेवर आणून सोडले व चालण्याचेही बळ दिले. हजारो वर्षांपासून जो समाज ज्ञान, सत्ता व संपत्तीच्या अभावे गुलामी सोसत आलेला आहे अशा समाजास माणूस म्हणून उभे करण्याचा संकल्प डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी केला. त्यासाठी त्यांनी 'शिका, संघर्ष करा आणि संघटीत व्हा' हा मूलमंत्र देऊन त्यांच्यात चेतना निर्माण केली.

हिंदू धर्मातील असलेली सामाजिक व धार्मिक विषमता नष्ट करण्यासाठी व समाजात समता प्रस्थापित व्हावी म्हणून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी सामाजिक आंदोलनामध्ये महाडचा चवदार तळ्याचा सत्याग्रह, धार्मिक स्वातंत्र्यासाठी नाशिक काळाराम मंदिर सत्याग्रह व त्यांच्या प्रेरणेमुळेच झालेले महाराष्ट्रातील मुखेड गावचा अस्पृश्यांचा सत्याग्रह, अमरावतीचा अंबादेवीच्या देवळातील सत्याग्रह, पुणे येथील पर्वती मंदिर प्रवेशाचा सत्याग्रह महत्त्वाचे आहेत. या सामाजिक व धार्मिक आंदोलनाच्या माध्यमातून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना अस्पृश्यांना त्यांचे न्याय व हक्क मिळवून द्यावयाचे होते व त्याचबरोबर सवर्ण हिंदूंचे हृदय परिवर्तनही करावयाचे होते.

V. A. COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

पण त्यात त्यांना पूर्णपणे यश आले नाही आणि म्हणूनच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी १९३५ साली येवले मुक्कामी धर्मांतराची घोषणा केली दि. १४ ऑक्टोबर १९५६ रोजी नागपूर मुक्कामी आपल्या पाच लाख अनुयांयासमवेत ती पूर्ण केली.

१४ ऑक्टोबर १९५६ रोजी नागपूर येथे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी आपल्या लाखो अनुयांयासह बौध्द धर्माची दिक्षा घेतली. ही घटना जगाच्या इतिहासातील एकमेव अशी 'सामाजिक क्रांती' होती. जगाच्या इतिहासाच्या दृष्टीने एवढी मोठी घटना असूनही या घटनेची म्हणावी तशी दखल भारतीयांकडून घेतल्या गेल्याचे दिसत नाही. मात्र या घटनेपासून दलितांनी विशेषत: पुर्वाश्रमीच्या हिंदू धर्मातील अस्पृश्य म्हणून हेटाळल्या गेलेल्या महार समाजाने आपल्या संपूर्ण संस्कृती व जीवनमूल्यांचा कायाकल्प करून घेत प्रगतीची वाट धरली. या वाटेवरून चालतांना धर्मदिक्षेनंतरच्या या नवबौध्द बनलेल्या समाजाने स्वउत्थान करून घेण्याची जी उर्मी, तडफ दाखविली ती जातीव्यवस्थेने खालच्या स्तरावर टाकून चिरडलेल्या इतर जाती समुहांनी कधी दाखविल्याचे दुसरे उदाहरण भारतीय इतिहासात नाही आणि यामुळेच एकमेव अशा ऐतिहासीक घटनेतून झालेला धर्मदिक्षित नवबौध्दांच्या इतिहासाचा आढावा समकालीन संदर्भात घेणे महत्त्वाचे व अत्यावश्यक ठरेल असे मला ठामपणे वाटते

"मी सारा भारत बौध्दमय करेन" हे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे स्वप्न सत्यात उतरविण्यासाठी यशवंतराव ऊर्फ भैय्यासाहेब आंबेडकर व त्यांच्या इतर सहकाऱ्यांनी काश्मीर ते कन्याकुमारी पर्यंत धर्मांतराची चळवळ चालविलेली होती. त्याचाच एक भाग म्हणून दक्षिण कोकणातील (रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग) या जिल्ह्यांमध्ये धर्मांतराच्या चळवळी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या

... २ ...

V.N. COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

मृत्यूनंतर अनेक ठिकाणी घडवून आणल्या. ज्यामध्ये अनेक लोकांनी यशवंतराव आंबेडकर व त्यांच्या इतर कार्यकर्त्यांसमवेत बौध्द धर्माची दिक्षा घेतली. बौध्द धर्माची दिक्षा देतांना डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी व्यक्त केलेल्या अपेक्षेस उतरत बौध्द धर्म स्विकारलेल्या राज्य व देशभरातील डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या अनुयायांनी सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक, वैचारीक व राजकीय प्रगतीकडे आपली वाटचाल सुरू केली. या वाटचालीचे दक्षिण कोकणातील धर्मदिक्षित बौध्दांवरही प्रभाव पडणे स्वाभाविक होते. हे परिवर्तन समाज जीवनाच्या एका क्षेत्रापुरते मर्यादित नव्हते तर सर्वच क्षेत्रात परिवर्तन घडून आले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी १४ आक्टोबर १९५६ ला धर्मचक्र गतीमान केले. धर्मदिक्षीत बौध्दांमध्ये झालेले परिवर्तन हा धर्मचक्र परिवर्तनाचा परिणाम होय, असे मला ठामपणे वाटते.

या प्रबंधाच्या माध्यमातून आपण बौद्ध धर्माची निर्मिती, अस्पृश्य/दलित समाजासाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी केलेले कार्य, व धर्मांतर त्यानंतरील नवबौद्ध, मुरुड तालुक्यातील बौद्ध समाज त्यांच्यात होत असणारी विवाह पद्धती, सण-उत्सव-विशेष दिन जाणून घेणार आहोत.

V.N. COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

गृहीतके :-

- सिध्दार्थ गौतम बुध्द हे बौध्द धर्माचे संस्थापक होते.
- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी बौध्द धर्माचे स्वीकार केले होते.
- चार्तुवर्ण्य व्यवस्थेवर व विषमतेवर आधारीत हिंदू समाज व्यवस्थेच्या गुलामीत बंदिस्त अस्पृश्यांना मुक्त करण्यासाठीच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी अस्पृश्यांचे धर्मांतर घडवून आणले.
- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी केलेले हे धर्मांतर वैयक्तिक स्वरुपाचे नव्हते. तर सामुदायिक होते.
- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी दिलेल्या नव्या धर्मामुळे पुर्वाअस्पृश्यांच्या सामाजिक, धार्मिक, आर्थिक, सांस्कृतिक व वैचारीक जीवनात अमुलाग्र परिवर्तन घडवून आले.

उद्दिष्टे :-

- ❖ भारतात निर्माण झालेल्या बौध्द धर्माची पार्श्वभूमी अभ्यासणे .
- ❖ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी अस्पृश्यांसाठी केलेले योगदान समजून घेणे.
- ❖ नवबौध्द बद्दल माहिती घेणे.
- ❖ मुरुड तालुक्यातील बौध्द समाज अभ्यासणे.
- ❖ बौध्द समाजातील विविध सण, उत्सव विशेष दिन माहिती करुन घेणे.
- ❖ बौध्द समाजातील विवाह पध्दतीवर लक्ष देणे.

V.M. COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

❋ भारतातील बौद्ध धर्माचा उदय ❋

इ.स. पूर्व सहाव्या शतकात समाजमनात प्रचंड उथलपुथल सुरु झाली होती. भारतीय समाजात अनेक पंथ-उपपंथ उदयाला येत होते. हे पंथ समाजात आपली स्वतःची विचार सरणी प्रतिपादन करीत होते. याच पार्श्वभूमिवर भारतीय समाजात उदयाला आलेल्या जैनधर्म व बौद्ध धर्मानी आपल्या तत्वज्ञानाने जनसामान्यांना मोठा दिलासा दिला. या दोन्ही धर्मसंस्थापकांनी आपल्या धर्माची कवाडे सर्वांसाठी सन्मानपूर्वक खुली केली. जातीपातीला व जन्माला महत्व न देता कर्माला आणि गुणाला महत्व देवून समाजाची आध्यात्मिक गरज पूर्ण करण्याचा प्रयत्न केला. या काळात वैदिक धर्म कर्मकांडातील जटीलतेमुळे अवणतीला लागलेला होता. यज्ञाचा अधिकाअधिक खर्च व त्यातील बळी देण्याची प्रथा, मंत्रतंत्राचे अवास्तव माजलेले स्तोम, वाढलेले पुरोहितांचे वर्चस्व जाती-पातीतील श्रेष्ठ कनिष्ठता इ. गोष्टींमुळे लोक त्रस्त झाले होते. अशा परिस्थितीत सामान्य जनतेला पटेल, रूचेल असा साधा-सोपा धर्म हवा होता. ही उणीव जैन आणि बौद्ध धर्माने भरून काढली. म्हणून लोक या धर्माकडे आकृष्ठ झालेत.

वैदिक काळात चातुर्वर्ण्य व्यवस्था समाजात रुजली, या व्यवस्थेचे नियमन धर्मसूत्रांनी केले होते. माणसामाणसांत फूट पाडणारे, सामान्य माणसाच्या मनात दहशत निर्माण करून त्याला गुलाम बनविणारे वैदिक धर्मसुत्रांचे नियम ज्या काळात एका बाजूने समाजाला विळखा घालत होते, त्याच काळात दुसऱ्या बाजूला गौतम बुद्ध आणि त्यांचे उत्तरकालीन अनुयायी हा विळखा छाटून या देशातील सर्वसामान्य लोकांना माणूस म्हणून उभे करीत होते. वैदिक

... ६...

V N COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

धर्माने लादलेल्या गुलामगिरीच्या विरोधात गौतम बुद्धांनी केलेला संघर्ष हा भारताच्या सामाजिक इतिहासातील सर्वात मोठा संघर्ष होता.

सिद्धार्थ गौतम बुद्ध हे बौद्ध धर्माचे संस्थापक होते. वैदिक धर्मातील यज्ञसंस्था, कर्मकांड, पुरोहितशाही, ईश्वर इत्यादींचा बुद्धांनी निषेध केला व आपले समताधिष्ठीत क्रांतिकारी विचार समाजापुढे मांडलेत. जवळ-जवळ ४५ वर्षे त्यांनी आपल्या विचारांचा प्रचार भारतात केला. बुद्धांच्या हयातीतच या धर्माचा मोठ्या प्रमाणात जनसामान्यांनी स्वीकार केला होता. गौतम बुद्धांच्या मृत्यूनंतरही बौद्ध धर्माला मोठ्या प्रमाणात राजाश्रय मिळाल्यामुळे या धर्माचा प्रसार संपूर्ण भारतात झाला. एवढेच नाही तर भारताबाहेर विदेशातही या धर्माचा प्रसार झाला.

गौतम बुद्धाने मानवाला जीवनाचा नवीन मार्ग दाखविला. सामान्य लोकांच्या लोकभाषेत साध्या व सोप्या पद्धतीने त्यांनी जीवनाचे तत्वज्ञान लोकांसमोर मांडले. कोणतेही अवडंबर नसलेले, कसलेही कर्मकांड नसलेले हे तत्वज्ञान लोकांच्या मनाला भिडले. मानवी जीवन हे दुःखाने भरलेले आहे, हे बुद्धाच्या तत्वज्ञानाचे मूळ आहे. हे दुःख नष्ट करण्याकरीता व दुःखमुक्त जीवन जगण्याकरीता बुद्धाने जो मार्ग दाखविला तोच बुद्धाच्या तत्वज्ञानाचा मार्ग होय. बुद्धाच्या या धर्मात सर्वांना सारखेच स्थान असल्यामुळे मोठ्या प्रमाणात लोकांनी या धर्माचा स्वीकार केला.

गुंतागुंतीच्या वैदिक धर्माऐवजी एक साधा, सोपा, सर्वांना समजेल असा उच्च आदर्श व व्यवहारिक नीतियुक्त आचरण असलेला, सदाचारयुक्त, समताधिष्ठीत धर्म बुद्धांनी भारताला दिला.

❋❋ सारांश ❋❋

ऐतिहासिक दृष्टिकोनातून विचार केल्यास डॉ. आंबेडकरांनी भारतात फार मोठे सामाजिक, धार्मिक, आर्थिक, शैक्षणिक परिवर्तन घडवून आणले आहे. अस्पृश्य समाजाला नवीन तत्वज्ञान, नवीन विचार देऊन त्यांचा सर्वांगीण विकास करण्याचा त्यांनी प्रयत्न केला. डॉ. आंबेडकरांच्या विषयी धनंजय कीय म्हणतात, "या युगातील पहिल्या श्रेणीतील अलौकिक पुरुषामध्ये त्यांचे स्थान आहे. जे आजवर जगात पद्दलितांचे रक्षणकर्ते व कैवारी होऊन गेले. मानवी स्वातंत्र्याचे शिल्पकार होऊन गेले त्यांचे उच्चस्थान आहे."

या लेखामध्ये आपण संक्षिप्तपणे धर्मांतर करून बौद्ध समजाची झालेली सुधारणा जाणून घेतले.

V.N. COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

❋❋ निष्कर्ष ❋❋

इ. स. सन पूर्व ६ व्या शतकात भारतीय समाजात जैन धर्म व बौद्ध धर्म उदयाला आले. सिद्धार्थ गौतम बुद्ध हे बौद्ध धर्माचे संस्थापक होते. सम्राट अशोकाच्या कामगिरीमुळे या धर्माला विश्वधर्माचे स्वरूप प्राप्त झाले. सम्राट अशोकाने स्वतः बौद्ध धर्माचा स्वीकार केल्यामुळे प्रजेनेही सम्राटाचे मोठ्या प्रमाणात अनुकरण केले व तो एक राजधर्म बनला. त्यांच्या कामगिरीमुळे गौतम बुद्धांच्या तत्वज्ञानाचा प्रसार संपूर्ण भारतभर झाला. एवढेच नाही तर विदेशातही बौद्ध धर्म व त्याच्या तत्वज्ञानाचा मोठ्या प्रमाणात प्रसार झाला.

इ.स. १९५६ च्या डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या बौद्ध धर्म स्वीकारापर्यंत भारतात हिंदू धर्म, जैन धर्म, शीख धर्म, इस्लाम धर्म व ख्रिश्चन धर्म अस्तित्वात होते. बौद्ध धर्म तर जवळ-जवळ भारतभूमितून हद्दपारच झाला होता. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा जन्म हिंदू धर्मातच झाला. या धर्माच्या संस्कारातच ते जगले, वाढले. या धर्मातील कमालीची विषमता त्यांनी पाहिली आणि आपल्या जीवनात अनुभवलीही याच विषमतेत संपून अस्पृश्य समाज भरडून निघत होता, हे ही त्यांनी प्रत्यक्षपणे पाहिले. आणि म्हणूनच त्यांनी हिंदू धर्माचा सखोल अभ्यास, मनन व चिंतन करून यातील विषमता समाजासमोर आणली. एवढेच नाहीतर ही विषमता नष्ट करून समताधिष्ठीत समाज निर्माण करण्याचा त्यांनी प्रयत्न केला. विद्यमान परिस्थितीत ही विषमता नष्ट होणे शक्य नाही हे त्यांच्या लक्षात आले, आणि यामुळेच त्यांनी हिंदू धर्म त्यागाचा निश्चय केला व इ.स. १९३५ ला धर्मांतरची घोषणा केली. त्यांनी विद्यमान असलेल्या भारतातील

MURUD JANJIRA RAIGAD COLLEGE

सर्व धर्मांचा सखोल अभ्यास केला आणि यातून अस्पृश्यांच्या, दलितांच्या उत्थानासाठी, त्यांच्या कल्याणासाठी, समतेवर आधारित अशा बौद्ध धम्माचा स्वीकार केला.

१४ ऑक्टोबर १९५६ ला नागपूर येथे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी आपल्या पाच लक्ष अनुयायांसोबत बौद्ध धम्माचा स्वीकार केला. डॉ. आंबेडकरांनी बोलून दाखविले होते की, "सारा भारत बौद्धमय करेन" पण यासाठी त्यांना आयुष्य लाभले नाही. या धर्मांतराच्या घटनेनंतर काही दिवसातच म्हणजे ६ डिसेंबर १९५६ ला त्यांचे महापरिनिर्वाण झाले व त्यांचे स्वप्न पूर्णत्वाला गेले नाही. परंतु त्यांच्या मृत्यूनंतरही बौद्ध धम्म स्वीकाराचे समारंभ ठिकठिकाणी होतच राहिलेत व आजही हा घटनाक्रम काही प्रमाणात सुरूच आहे.

MURUD-JANJIRA RAIGAD V.N. COLLEGE

❋❋ संदर्भ सुचि ❋❋

❋ डॉ .टी. जी. गेडाम - डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे धर्मांतर
प्रकाशिका- प्रा. सौ. शारदा गेडाम
प्रकाशन वर्ष- २००६

❋ https://www.dhammabharat.com/contribution-of-dr-ambedkar-in-dalit-movement/

❋ mr.m.wikipedia.org/wiki/नवबौद्ध

❋ mr.m.wikipedia.org/wiki/बावीस_प्रतिज्ञा

❋ mr.m.wikipedia.org/wiki/मुरुड_तालुका

MURUD-JANJIRA V.N. COLLEGE RAIGAD

मानव्यशास्त्र विद्याशास्त्र अंतर्गत इतिहास विषय

एम.ए.आर्टस् द्वितीय वर्षासाठी

प्रकल्प सादर

प्रकल्पाचे नांव: रायगड जिल्ह्यातील स्वातंत्र चळवळ: शेतकऱ्यांचा सहभाग.

सादरकर्त्याचे नांव: कु.आरविंद महादेव वारगे (रोल नं. ४०५५)

वसंतराव नाईक कॉलेज

मुरुड–जंजिरा, जि.रायगड–४०२४०१

मार्गदर्शक : डॉ.कांबळे (सहाय्यक प्राध्यापक)

वसंतराव नाईक कॉलेज

मुरुड–जंजिरा, जि.रायगड–४०२४०१

संशोधनाचे ठिकाण: इतिहास विभाग

वसंतराव नाईक कॉलेज मुरुड–जंजिरा

जि.रायगड

सादरकर्त्यांची सही

मार्गदर्शकाची सही

दि. 02/04/2023

ठिकाण: मुरुड–जंजिरा

23.2.24.

प्राचार्य

डॉ.मेहबुब नगरबावडी

V.N. COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

* प्रतिज्ञापत्र *

नियम ७७० नुसार

विद्यापीठाच्या ७७० अधिनियमानुसार मी असे प्रतिज्ञापूर्वक जाहिर करतो की, रायगड जिल्ह्यातील स्वातंत्र्य चळवळ सहभाग अभ्यास हा एम.ए. द्वीतीय वर्षा कला पदवीसाठी सादर केलेला प्रकल्प मी वसंतराव नाईक कॉलेजचे सहाय्यक प्राध्यापक डॉ.एस.कांबळे इतिहास विभाग यांच्या मार्गदर्शनाखाली केला आहे. हा प्रकल्प किंवा त्यातील कोणताही भाग अन्य कोणत्याही विद्यापीठातील संदर्भासाठी वापरलेल्या पुस्तकाचा संदर्भसूचीमध्ये केलेला आहे.

सादरकर्ताची सही

(आरवींद महादेव वारगे)

स्थळ: मुरुड–जंजिरा

दि. 02/04/2023

मार्गदर्शकाची सही

डॉ.एस.एम.म्हात्रे

सहाय्यक प्राध्यापक

वसंतराव नाईक कॉलेज

मुरुड जंजिरा जि.रायगड ४०२ १०९

''रायगड जिल्ह्यातील स्वातंत्र चळवळ: शेतकऱ्यांचा सहभाग''

मुंबई विद्यापीठ

मानव्यशास्त्र विद्याशाखा अंतर्गत इतिहास

विषय : एम.ए.कला. द्वितीय वर्षासाठी प्रकल्प सादर

:: सादरकर्ता ::

कु.आरविंद महादेव वारगे

(रोल नं. ४०५५)

वसंतराव नाईक कॉलेज

मुरुड–जंजिरा, जि.रायगड–४०२४०१

* मार्गदर्शक *

डॉ.कांबळे (सहाय्यक प्राध्यापक)

वसंतराव नाईक कॉलेज

मुरुड–जंजिरा, जि.रायगड–४०२४०१

N.A. COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

* अनुक्रमणिका *

अ.नं	प्रकरणाचे नांव	पान नं.
१	प्रस्तावना	१
२	गृहितके	२
३	उद्दिष्टे	३
४	अभिनव भारत शाखेचे कार्य–१९०१ ते १९१०	४
५	वसईप्रमाणे पेणला बॉम्ब कारखाना	५
६	भोरचा कट	६
७	टिळक युगातील सहभाग	७
८	असहकार आंदोलन सासवणे येथिल वैश्यविद्यालयाश्रम	८
९	सारांश	९,१०
१०	निष्कर्ष	११
११	संदर्भ सूची	१२

V.N. COLLEGE MURUD-JANJIRA * RAIGAD

* गृहितके *

१) स्वातंत्र चळवळीमध्ये शेतकऱ्यांचा सहभाग वाढत गेला.

२) २०वे शतक परिवर्तनाचे, विकासाचे आणि क्रांतिकारी विचार मंथनाचे ठरले आहे.

३) या शतकात सामाजिक चळवळीबरोबर राजकीय चळवळी विकसीत झाल्या.

४) या परिणामातून रायगड जिल्ह्यातील अभिनव भारत संघटना आणि लोकमान्य टिळकांच्या आक्रमक पार्श्वभूमीवर रायगड जिल्ह्यामध्ये स्वातंत्र्य लढ्याची तीव्रता निर्माण झाली.

५) स्वातंत्र्य चळवळीमध्ये सामान्य जनता, स्त्रिया, आदिवासी, दलित, शेतकरी यांनी मोठ्या प्रमाणात सहभाग घेतला.

V.N. COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

* उद्दिष्ट्ये *

१) भारतीय स्वातंत्र्य चळवळ ही ऐतिहासिक घटनांची मालीका होती.

२) भारतातील ब्रिटीश राजवट संपवणे हा उद्देश होता.

३) रायगड जिल्ह्यातील स्वातंत्र्य चळवळीची पार्श्वभूमी तपासणे.

४) स्थानिक शेतकऱ्याची चळवळीसंदर्भात भूमिका नियोजन तपासणे.

५) स्थानिक चळवळीसाठी प्राप्त केलेल्या आर्थिक मदतीचा अभ्यास करणे.

६) चळवळीत सहभागी झालेली सर्वसामान्य शेतकरी वर्गाचे योगदानाचा अभ्यास करणे.

७) मूठभर शेतकरी याचा स्वातंत्र्य चळवळीचा प्रसार कसा झाला हे पाहणे.

COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD V.N.A.

* प्रास्ताविक *

मुंबई–पुणे येथे स्वातंत्र्य आंदोलनाने चांगल्याप्रकारे चालु झाले होते. तेथील विविध घटनांचे पडसाद जिल्ह्यात उमटत होते. पुढाऱ्यांनी जनजागृती चालवली होती. जनतेचे प्रश्न कॉंग्रेसने लक्षात घेऊन चळवळ हळुहळू जनतेपर्यंत चालवली होती. त्यामध्ये जिल्ह्यातील शेतकरी सहभाग घऊ लागला होता.

अभिवन भारत या क्रांतीकारी संघटनेच्या शाखा पेणे, पनवेल, महाड, पोलादपूर येथे कार्य करत होत्या. विनायक दामोदर सावरकर यांच्या प्रयत्नांना अनेक कार्यकर्ते साथ देत होते. वसईप्रमाणे पेणलाही बॉम्ब तयार करण्याचे प्रयत्न चालु होते. लोकमान्य टिळक, गोपाळ कृष्ण गोखले यांच्या राष्ट्रवादी विचारसरणीचे बरेच चाहते जिल्ह्यात होते. लोकमान्य टिळकांच्या पेणमध्ये सभेला अनेकांनी हजेरी लावली. महात्मा गांधींच्या पर्वात असहकार आंदोलनाने कॉंग्रेसचे लोकशाहीवादी व बहुजन समाजाच्या संघटनेत रुपांतर झाल्याने शेतकरी हळुहळू नविन पेहरावात स्वातंत्र्यचळवळीत आला. रामभाऊ नारायण मांडलीक हे फेर–नाफेर वादातील फेरवादाचे राजकारण जिल्ह्यात करत होते. 'धारवाड निवारण चळवळ' जोरदारपणे जिल्ह्यात चालवली गेली. शेतकरी स्वातंत्र्यचळवळीत मोठ्या प्रमाणात आकर्षित झाला. मुळशी सत्याग्रह घडून आला. भोर संस्थानात शेतकरी, मावळे यांनी अन्यायाविरुध्द चळवळ करुन संस्थानात प्रजेच्या हक्कांसाठी प्रथम पायंडा पाडला. जिल्हाधिकाऱ्यांच्या सूतिकागृह स्थापनेच्या योजनेला विरोध करण्यात आला.

V.N. COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

सामाजिक समतेसाठी महाड सत्याग्रहात सामान्य जनतेने, अस्पृश्यांनी, शेतकऱ्यांनी मोठ्या प्रमाणात भाग घेऊन आपला हक्क सिध्द केला. त्याचप्रमाणे बहुजन समाजाने शिवपुजेचा हक्क देखील मिळवला.

'अभिनव भारत' शाखांचे कार्य इ.स.१९०१ ते १९१०:

मराठ्यांच्यात स्वातंत्र्याप्रीती व लढाऊ वृत्ती जागृत असल्याने स्वातंत्र्यप्रेम निर्माण होण्यास मदत झाली. "बंगाल व मद्रास प्रांतात इंग्रजी शिक्षणाचा प्रसार ५०–७५ वर्षे अगोदर झाला असला तरी, तिकडे स्वातंत्र्याच्या कल्पनेचा उदय न होता महाराष्ट्रातच तिचा उदय झाला ही घटना खरोखरच महत्वाची आहे." इ.स.१८९९ च्या नोव्हेंबर अखेरीस विनायक तथा तात्या सावरकर, म्हसकर व पागे यांनी 'राष्ट्रभक्त समुह' गुप्त मंडळ काढले. दि. १ जानेवारी १९०० रोजी स्थापन झालेल्या 'मित्रमेळा' हे त्याचे प्रकट स्वरुप होते. पुढे इ.स. १९०४ मध्ये राष्ट्रभक्त समूहाचे 'अभिनव भारत' असे नामांतर करण्यात आले.

या अभिनव भारत संघटनेच्या पेण, पनवेल, महाड व पोलादपूर येथे शाखा होत्या. बाबाराव सावरकर यांनी गोपाळ कृष्ण पाटणकर यांना क्रांतिकार्यात ओढले. गुप्त क्रांतीकारकांचा एक गट पेण येथे नारायण गणेश मंडलीक, गणेश भास्कर जोशी यांनी तयार केला. बाळकृष्ण शंकर करंदीकर गुरुजीही त्यामध्ये आले. बाबा काळे, जनार्दन केशव दामले, मराठी शाळेतील गुरुजी त्रिंबक गंगाधर मराठे,

* सारांश *

रायगड जिल्ह्यातील शेतकऱ्याची चळवळ स्वतंत्र होती. या चळवळीचा मुख्य हेतू म्हणजे भारत स्वतंत्र होणे. स्वतंत्र चळवळीमध्ये शेतकऱ्याबरोबर मागासवर्गीय आणि आदिवासी समाज यांनी या चळवळीत सहभाग घेतला होता त्याच बरोबर शेतकऱ्याच्या स्वतंत्र चळवळीमध्ये लोकमान्य टिळक व महात्मा गांधी यांनीदेखील सहभाग घेतला व त्यांनी चळवळ यशस्वी होण्यासाठी प्रयत्न केले. शेतकऱ्याच्या स्वतंत्र चळवळीमध्ये अनेक स्त्रियादेखील सहभागी झाल्या होत्या.

प्रारंभीच्या काळात कॉंग्रेसच्या नेतृत्वाखाली स्वतंत्र्याची चळवळ शहरापुरती व उच्चभ्रू लोकांमध्ये केंद्रीत झालेली होती. दारिद्रता जगत असलेले शेतकरी इंग्रजांच्या गुलामगिरीविरोधी स्वतंत्र चळवळीच्या प्रवाहात हळुहळू सहभागी होत गेली.

या स्वतंत्र चळवळीमध्ये आक्रमक राष्ट्रवाद आणि स्वातंत्र्यप्रेमी असलेले रायगड जिल्ह्यातील हजारो स्वातंत्र्यसैनिक मोठ्या संख्येने सहभागी झालेले होते.

V.N. COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

* निष्कर्ष *

रागयड जिल्ह्यातील शेतकऱ्याची स्वतंत्र चळवळीचा इतिहास हा गौरवशाली आहे. रायगड जिल्ह्यात स्वातंत्र्यासाठी विविध चळवळी घडून आल्या त्यातील काही घटनांचा म्हणजे चिरनेर जंगल सत्याग्रह, भाई कोतवालाच्या वाटाघाटी चळवळी यांच्या नोंदी राष्ट्रीय इतिहासामध्ये घेण्यात आलेल्या आहेत त्याचे आकर्षण शेतकऱ्याची स्वतंत्र चळवळीबद्दलची सामान्य लोकांची प्रखर विचारधारा असलेली दिसुन येते त्याचबरोबर प्रभाकर गुप्ते, द.रा.गोडबोले, श्री.गांधी यांच्या हस्तलिखीताचे वाचन केले त्यामधुन स्वातंत्र्य चळवळीची तिव्रता दिसुन आली आहे. या स्वातंत्र्य चळवळीमध्ये स्त्रिया, आदिवासी, विद्यार्थी यांच्यातील सविस्तर अभ्यास करण्याच्या हेतुने रायगड जिल्ह्यातील स्वतंत्र शेतकऱ्याची चळवळ इतिहास या विषयाची निवड केली.

V.N. COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD

* संदर्भ सूची *

१) रायगड मधील शेतकऱ्याची स्वांतत्र चळवळ

डॉ.बबन भि.जाधव

२) कुलाबा गॅझेटिअर– १८८३

३) सवदी.ए.बी. उपरोक्त पृ.२

४) किल्ला पृ.१६०

५) य.दि.फडके खंड चौथा: १९३० /१९३९

htpp//210.212.169/38

महाराष्ट्राचे जिल्हे: कुलाबा, प्रसिध्दी विभाग महाराष्ट सरकार मुंबई

V. N. COLLEGE MURUD-JANJIRA RAIGAD